

<https://doi.org/10.34142/23129387.2022.66.18>

УДК: 155.25

ORCID 0000-0003-1434-902X

ORCID 0000-0002-0384-4829

ORCID 0000-0002-9661-2241

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ КРЕАТИВНОЇ ПІДСИСТЕМИ СУБ'ЄКТА НАВЧАЛЬНО- ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ГУМАНІТАРНОГО ПРОФІЛЮ

**Микола В. Саврасов^{1ABC}, Олеся В. Чернякова^{2D},
Карина Д. Мартинова^{3CE}**

*1 доктор психологічних наук, професор кафедри загальної
психології,*

*Державний вищий навчальний заклад «Донбаський
державний педагогічний університет»*

E-mail: savrasov85@ukr.net

*2 кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної
психології,*

*Державний вищий навчальний заклад «Донбаський
державний педагогічний університет»*

E-mail: alisekisa@gmail.com

*3 аспірантка кафедри психології Державний вищий
навчальний заклад «Донбаський державний педагогічний
університет»*

E-mail: karinakvit401@gmail.com

Внесок авторів

A – дизайн дослідження; B – збір даних; C – статистичний аналіз;

D – підготовка рукопису; E – збір коштів.

*Актуальність дослідження. Проблема становлення креативності
вчителя гуманітарного профілю набуває особливої виразності та
значущості в умовах сучасних освітніх трансформацій.*

Мета дослідження. Встановити та описати основні психологічні особливості динаміки становлення креативності майбутнього вчителя гуманітарного профілю в процесі навчання у виші.

Методи дослідження. Вибірка дослідження утворена студентами гуманітарного профілю ДВНЗ «ДДПУ» загальною кількістю 120 осіб та віком від 18 до 30 років. Використовується математико-статистична процедура аналізу ступеня статистичної достовірності розбіжностей середніх значень показників креативності. В якості методик дослідження використані скорочений варіант зображувальної (фігурної) батареї тесту Є. Торренса «Закінчи малюнок» та тест вербальної креативності С. Медніка.

Результати дослідження. Представлені основні результати аналізу ступеня статистичної достовірності розбіжностей середніх значень емпіричних показників креативності студентів гуманітаріїв на етапі першого, третього та п'ятого років навчання.

Висновки. Емпіричним шляхом встановлено, що позитивна динаміка даної системи властива лише вербальній креативності та забезпечується за рахунок зростання більшості її показників виключно на завершальному етапі, а саме показників гнучкості, оригінальності та розробленості вербальної креативності. Виявлено зростання варіативності вербальних асоціацій, рівня їх нетиповості та прагнення до втілення вербального творчого задуму, його зрозумілості та доступності для оточуючих ймовірно викликане поглибленням особистісно-професійного становлення студента гуманітарного профілю. Доведено, що образна складова креативної психічної системи суб'єкта навчально-професійної діяльності гуманітарного профілю протягом професійної підготовки у виші демонструє негативні тенденції відсутності достовірного зростання та епізодичного достовірного занепаду, основними причинами таких незадовільних тенденцій може виступати вербальна когнітивна переважаність змісту навчально-професійної діяльності студентів-гуманітаріїв.

Ключові слова: суб'єкт, вербальна креативність, образна креативність, навчально-професійна діяльність, показник, розбіжність, рік навчання.

Psychological features of formation of creative subsystem of the subject of educational and professional activity of the humanitarian profile

**Nick V. Savrasov, Olesya V. Chernyakova,
Karyna D. Martynova**

*1 - Professor of General Psychology Department,
State Higher Educational Establishment «Donbass State
Pedagogical University», Slovyansk, Ukraine*

E-mail: savrasov85@ukr.net

*2 – Associate Professor of General Psychology Department,
State Higher Educational Establishment «Donbass State
Pedagogical University», Slovyansk, Ukraine*

E-mail: alisekisa@gmail.com

*3 - graduate student of Department of Psychology and Social
Work,*

E-mail: karinakvit401@gmail.com

Authors' Contribution: A – Study design; B – Data collection; C –
Statistical analysis; D – Manuscript Preparation; E – Funds Collection.

Revelance of the study. *The problem of formation of creativity of the teacher of a humanitarian profile acquires special expressiveness and significance in the conditions of modern educational transformations.*

The Aim of the study. *To establish and describe the main psychological features of the dynamics of creativity of the future teacher of humanities in the process of higher education.*

Research methods. *The sample of the study was formed by students of the humanitarian profile of the State Pedagogical University "DDPU" with a total number of 120 people and aged 18 to 30 years. The mathematical-statistical procedure of the analysis of degree of statistical reliability of discrepancies of average values of indicators of creativity is used. The abbreviated version of the pictorial (figured) battery of E. Torrens' test "Finish drawing" and S. Mednik's test of verbal creativity were used as research methods.*

Results. *The main results of the analysis of the degree of statistical reliability of differences in the average values of empirical indicators of creativity of humanities students at the stage of the first, third and fifth years of study are presented.*

Conclusions. *It is empirically established that the positive dynamics of this system is inherent only in verbal creativity and is provided by the growth of most of its indicators only at the final stage, namely indicators of*

flexibility, originality and development of verbal creativity. The growth of variability of verbal associations, the level of their atypicality and the desire to implement verbal creative ideas, their intelligibility and accessibility to others is probably caused by the deepening of personal and professional development of the student of the humanities. It is proved that the figurative component of the creative mental system of the subject of educational and professional activity of humanitarian profile during professional training in higher education shows negative tendencies of lack of reliable growth and episodic reliable decline, the main reasons for such unsatisfactory tendencies may be verbal humanities.

Keywords: *subject, verbal creativity, figurative creativity, educational and professional activities, indicator, difference, year of study.*

Вступ. Закономірності, особливості та динаміка становлення креативності майбутнього вчителя, особливо у процесі його професійної підготовки, завжди викликала цікавість науковців у галузі психології та педагогіки. Зрозуміло, що предметна специфіка їх професійної підготовки викликає певну своєрідність такого роду процесів, зокрема для майбутніх вчителів гуманітарного профілю. Н. Є. Гоцуляк висувуються психолого-педагогічні умови розвитку професійної креативності викладача іноземної мови: мотиваційна готовність викладача до систематичної роботи з підвищення рівня методичної майстерності; критичний аналіз своєї педагогічної діяльності, що забезпечує виявлення психологічних бар'єрів, характерних для його діяльності, і вибір «розвиваючих» стратегій їхнього подолання; цілеспрямований перегляд сформованої системи методичних знань, навичок й умінь і пошук нових засобів і способів навчання іноземної мови; освоєння викладачем нових методів і методик рішення конкретних завдань навчання іноземної мови повинне здійснюватися при дотриманні певної психологічної послідовності етапів оволодіння способами рішення методичних проблем (Гоцуляк, 2008).

За даними І. В. Гриненка, креативність проявляється в наступних уміннях: прогнозувати результати діяльності; працювати з зоровими опорами; перетворювати інформацію на спосіб діяльності; формулювати запитання проблемно-

пошукового зразка; виділяти смислові елементи та висловлювання; ущільнювати й розгортати інформацію; застосовувати аналіз і синтез при опрацюванні інформації та визначенні способів її кодування; встановлювати зв'язки між новими та засвоєними знаннями; переносити знання й способи діяльності у нову ситуацію (навчально-інформаційні вміння); уявляти, моделювати, комбінувати, перетворювати; оцінювати відповідність обраних засобів завданням роботи (Гриненко, 2008).

Педагогічна креативність викладачів-лінгвістів розглядається як процес, спрямований на пошук, реалізацію та удосконалення засобів викладання іноземної мови та на ретельне розроблення нових оригінальних педагогічних ідей лінгвістичного змісту, що характеризується розвиненими мотивами, почуттями, базовим лінгвістичним інтелектом, організаційними та комунікативними вміннями, які дають змогу розкрити, осмислити і реалізувати свої власні творчі можливості (Остафійчук, 2007).

Н. О. Єсіна стверджує, що уміння, які виявляються в творчій діяльності й відображають спроможність, прагнення й готовність особистості до нестандартних вирішень стандартних завдань, як потенційна готовність до творчої дії; творчі вміння вчителя як певну систему, обумовлену наявними задатками, здобутими знаннями та виробленими навичками, що забезпечують виконання конкретних дій або здійснення діяльності за нових для неї умов, у результаті якої створюється новий оригінальний продукт (Єсіна, 2009).

На думку Г. І. Везенкової, розуміння психологічної сутності життєвих домагань майбутнього педагога дає змогу розглядати їх в якості джерела активності особистості та рушійних сил особистісно детермінованих психічних процесів саморозгортання, саморозвитку, самоздійснення, самоактуалізації та самореалізації особистості, які в свою чергу визначають цілісний життєвий шлях людини (Везенкова, 2011).

В процесі наших попередніх порівняльних досліджень особливостей становлення креативності студентів вдалося встановити, що більшість позитивних зрушень у розвитку як

образної, так і вербальної креативності властиві суб'єкту навчально-професійної діяльності у другій половині навчання у вищій школі (Саврасов, 2021). Необхідність більш детального розгляду конкретних психологічних особливостей динаміки креативності студента-гуманітарія власне і обумовило мету нашого дослідження.

Методи дослідження. В якості методів дослідження нами використовується аналіз та синтез психолого-педагогічної літератури з теми дослідження, психолого-діагностичне обстеження, методи статистичної обробки матеріалу (кількісний та якісний, структурний та рівневий аналіз отриманих в ході експерименту даних, аналіз ступеня статистичної достовірності розбіжностей середніх значень показників креативності студентів гуманітарного профілю з використанням критерію t-Ст'юдента). З психолого-діагностичною метою нами використаний скорочений варіант зображувальної (фігурної) батареї тесту Є. Торренса «Закінчи малюнок» та тест вербальної креативності С. Медніка у модифікації Т. В. Галкіної, Л. Г. Хуснутдінової. Експериментальною базою нашого дослідження став Державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ). До складу емпіричної виборки увійшли студенти першого, третього та п'ятого років навчання денної форми філологічного факультету (спеціальність «Англійська мова. Українська мова та література», спеціальність «Мова та література (англійська, німецька)») загальною кількістю 120 осіб та віком від 18 до 30 років.

Результати дослідження. Нами пропонуються узагальнені результати аналізу ступеня статистичної достовірності розбіжностей середніх значень показників образної креативності студентів гуманітарного профілю навчання від першого до третього року.

Як бачимо, на початковому етапі навчання, від першого до третього року, у сфері образної креативності суб'єкта навчально-професійної діяльності гуманітарного профілю нами зафіксовано статистично достовірне зростання середніх значень емпіричного показника абстрактність назви образної

креативності ($t=-2,19$ при $t<0,05$). Зазначимо, що усім іншим виділеним емпіричним показникам образної креативності (біглисть, оригінальність, абстрактність назви та розробленість) властива деяка негативна динаміка, що не досягає статистично достовірного рівня. Це може означати, що процес вербалізації створеного образу стає дедалі більш узагальненим (можливо внаслідок зростання вербального тезаурусу студента-гуманітарія), набуває власної назви з урахуванням певних його функціональних або структурних характеристик, при цьому на другий план відходять суто зовнішні, поверхневі його ознаки чи характеристики.

Таблиця 1

Динаміка середніх значень показників образної креативності суб'єкта навчально-професійної діяльності гуманітарного профілю на початковому етапі

Показники образної креативності	Середнє значення показника образної креативності		Значення t-критерію
	I курс	III курс	I / III курси
Біглисть образної креативності	60,62	54,70	1,15
Оригінальність образної креативності	51,43	46,09	1,20
Абстрактність назви образної креативності	64,07	67,07	-2,19*
Спротив замкненню образної креативності	53,15	49,35	1,11
Розробленість образної креативності	51,74	46,60	1,27

(позначкою * відмічені значення t-критерію для $p<0,05$)

При цьому за усіма іншими показниками образної креативності студента гуманітарного профілю навчання на його початковому етапі статистично достовірних зрушень не

відбувається. З урахуванням практично аналогічних результатів для представників природничого та мистецького профілю, можемо констатувати наявність загальної тенденції відсутності статистичної достовірної виразної динаміки показників образної креативності студента на початковому етапі навчання, що швидше за все може пояснюватися впливом негативних чинників психологічного функціонування (стрес, апатія, невмотивованість, роздратованість), що супроводжують процес адаптації студента-початківця до навчання у виші.

Таблиця 2

Динаміка середніх значень показників образної креативності суб'єкта навчально-професійної діяльності гуманітарного профілю на завершальному етапі

Показники образної креативності	Середнє значення показника образної креативності		Значення t-критерію
	III курс	V курс	III / V курси
Біглисть образної креативності	54,7	54,49	0,03
Оригінальність образної креативності	46,09	46,72	-0,13
Абстрактність назви образної креативності	67,07	58,7	3,61***
Спротив замкненню образної креативності	49,35	49,88	-0,13
Розробленість образної креативності	46,6	48,96	-0,53

(позначкою *** відмічені значення t-критерію для $p < 0,001$)

Констатуємо, що на завершальному етапі професійної підготовки суб'єкта навчально-професійної діяльності гуманітарного профілю, нами зафіксовано статистично спадання

середніх значень показника абстрактності назви образної креативності ($t=3,61$ при $t<0,05$). Решта показників образної креативності студента даного профілю не демонструє виразної та достовірної динаміки, так середні значення показника біглості образної креативності студента даного профілю лишаються практично без змін, а показники оригінальності образної креативності, спротиву замкненню та розробленості образної креативності демонструють слабке зростання своїх середніх значень від третього до п'ятого року навчання студента-гуманітарія.

Таблиця 3

Динаміка середніх значень показників образної креативності суб'єкта навчально-професійної діяльності гуманітарного профілю протягом навчання

Показники образної креативності	Середнє значення показника образної креативності		Значення t-критерію
	I курс	V курс	I / V курси
Біглість образної креативності	60,62	54,49	1,21
Оригінальність образної креативності	51,43	46,72	1,05
Абстрактність назви образної креативності	64,07	58,70	2,34*
Спротив замкненню образної креативності	53,15	49,88	0,89
Розробленість образної креативності	51,74	48,96	0,69

(позначкою * відмічені значення t-критерію для $p<0,05$)

Відмітимо, що протягом процесу професійної підготовки суб'єкта навчально-професійної діяльності гуманітарного профілю, нами зафіксовано статистично достовірне спадання середніх значень показника абстрактності назви образної креативності ($t=2,34$ при $t<0,05$). Решта показників образної креативності студента даного профілю демонструє узгоджену, однорідну, проте недостовірну динаміку, а саме середні значення показника біглості, оригінальності образної

креативності, спротиву замкненню та розробленості образної креативності образної креативності студента даного профілю демонструють слабке зростання своїх середніх значень в процесі навчання студента гуманітарного профілю.

Припускаємо, що сфера образної психічної активності, як не зовсім властива студентам гуманітарного профілю за їх індивідуально-психологічними властивостями, і до того ж як така, що лишається осторонь основних маркерів змістовних та структурних особливостей їх професійної підготовки (що передбачені типовими освітньо-кваліфікаційними характеристиками та освітньо-професійними програмами в цілому), лишається на цьому віковому та особистісно-професійному етапі становлення майбутнього фахівця практично без змін. Основним причинами підсумкового достовірного спадання середніх значень показника абстрактності назви образної креативності, а він має певний відбиток вербальної активності, втіленні у словесній формі певних образних новоутворень в принципі міг би продовжувати далі констатовані на початку навчання студентів-гуманітаріїв закономірності, вважаємо вербальну когнітивну (особливо мнемічну, оскільки опрацьовується для зберігання великий обсяг однотипного матеріалу) переважаність за змістом навчально-професійної діяльності студента-гуманітарія. В такій ситуації його психіка не вже не має необхідних ресурсів для підтримки всестороннього, гармонійного функціонування як когнітивної, так і креативної сфери суб'єкта у всьому розмаїтті форм та видів, що і викликає занепад та неузгодженість у їх розвитку, лишаючи середні значення виділених емпіричних показників образної креативності суб'єкта навчально-професійної діяльності гуманітарного профілю практично без змін.

Можемо констатувати відсутність статистично достовірних розбіжностей середніх значень емпіричних показників вербальної креативності від першого до третього року навчання для студентів гуманітарного профілю навчання. Даний факт виступає доволі неочікуваним у їх поточному особистісно-професійному становленні, оскільки вербальна психічна

активність є властивою для фахівців гуманітарного профілю, а деякі види їх професійного функціонування, зокрема літературно-творча діяльність без високого рівня вербальної креативності, її динамізму та бурхливості, взагалі не вбачається можливою.

До того ж, цікавість викликає односпрямована динаміка середніх значень показників біглості, гнучкості, оригінальності та гнучкості вербальної креативності що демонструють певне зростання. Можливо, ця закономірність може бути викликана прихованою тенденцією до зростання показників вербальної креативності, яка була певним чином нівельована адаптаційною психологічною кризою, що пов'язана із зміною характеру та змісту навчальної діяльності на початку навчання у виші, та не дає можливості набутти статистично достовірних значень позитивній динаміці даного виду креативності на даному етапі когнітивного та особистісно-професійного становлення студента гуманітарного профілю.

Таблиця 4

Динаміка середніх значень показників вербальної креативності суб'єкта навчально-професійної діяльності гуманітарного профілю на завершальному етапі

Показники вербальної креативності	Середнє значення показника вербальної креативності		Значення t-критерію
	III курс	V курс	III / V курси
Біглість вербальної креативності	75,15	74,15	0,65
Гнучкість вербальної креативності	70,29	76,94	-2,68**
Оригінальність вербальної креативності	64,80	69,58	-1,99*
Розробленість вербальної креативності	67,37	70,41	-1,39

(позначкою * відмічені значення t-критерію для $p < 0,05$)

(позначкою ** відмічені значення t-критерію для $p < 0,01$)

Зазначимо, що нами встановлено наявність статистично достовірних розбіжностей середніх значень емпіричних показників вербальної креативності від третього до п'ятого року навчання для студентів гуманітарного профілю, а саме по показниках гнучкості вербальної креативності ($t=-2,68$ при $p<0,01$) та оригінальності вербальної креативності ($t=-2,68$ при $p<0,05$). Решта показників вербальної креативності студентів гуманітарного профілю на завершальному етапі навчання демонструє неоднозначну та недостовірну динаміку.

Таблиця 5

Динаміка середніх значень показників вербальної креативності суб'єкта навчально-професійної діяльності гуманітарного профілю протягом навчання

Показники вербальної креативності	Середнє значення показника вербальної креативності		Значення t-критерію
	I курс	V курс	I / V курси
Біглисть вербальної креативності	74,58	74,15	0,27929
Гнучкість вербальної креативності	69,37	76,94	-2,94**
Оригінальність вербальної креативності	62,74	69,58	-2,96**
Розробленість вербальної креативності	64,94	70,41	-2,46*

(позначкою * відмічені значення t-критерію для $p<0,05$)

(позначкою ** відмічені значення t-критерію для $p<0,01$)

Дана закономірність є достатньо позитивною та може свідчити, що поглиблення особистісно-професійного становлення студента гуманітарного профілю протягом навчання в цілому, як і інші закономірності мікрівікового етапу психічного розвитку суб'єкта (зокрема урізноманітнення видів та удосконалення механізмів психічної регуляції), позитивно

впливає на становлення його вербальної креативності, вимальовуючи основні перспективи подальшого систематичного достовірного зростання більшості її показників, що за своїм психологічним змістом відповідають за варіативність вербальних асоціацій, їх нетиповість та динамічність, що утворюють за своїм психологічним змістом так би мовити ядро вербальної креативності.

Нами встановлено, що присутнє зростання середніх значень усіх показників вербальної креативності студента-гуманітарія протягом навчання, а також наявні статистично достовірні розбіжності середніх значень емпіричних показників вербальної креативності від першого до п'ятого року навчання для студентів гуманітарного профілю, а саме по показниках гнучкості вербальної креативності ($t=-2,94$ при $p<0,01$), оригінальності вербальної креативності ($t=-2,96$ при $p<0,01$) та розробленості вербальної креативності ($t=-2,46$ при $p<0,05$).

Розглядаючи динаміку вербальної креативності студента гуманітарного профілю впродовж навчання у виші як мікрівікового етапу, що представлений сукупністю початкового та завершального його етапів, зазначимо що вони суттєво різняться між собою, оскільки відсутність статистично достовірних зрушень на початковому етапі навчання у виші змінюється достовірним зростанням показників гнучкості та оригінальності вербальної креативності на завершальному його етапі, хоча певне слабке та недостовірне зростання середніх значень більшості емпіричних показників вербальної креативності притаманне суб'єкту навчально-професійної діяльності даного профілю на етапах мікрівікового проміжку його професійної підготовки.

Висновки. Аналізуючи в цілому зрушення середніх значень виділених емпіричних показників креативної психічної системи суб'єкта навчально-професійної діяльності гуманітарного профілю на протязі професійної підготовки у виші, підкреслюємо що: 1) позитивна динаміка даної системи властива лише вербальній креативності та забезпечується за рахунок зростання більшості її показників виключно на завершальному етапі, а саме показників гнучкості, оригінальності та розробленості вербальної креативності; 2) відмічаємо зростання варіативності вербальних асоціацій, рівня

їх нетиповості та прагнення до доконаності втілення вербального творчого задуму, його зрозумілості та доступності для оточуючих ймовірно викликане поглибленням особистісно-професійного становлення студента гуманітарного профілю; 3) образна складова креативної психічної системи суб'єкта навчально-професійної діяльності гуманітарного профілю протягом професійної підготовки у виші демонструє негативні тенденції відсутності достовірного зростання та епізодичного достовірного занепаду, основними причинами таких незадовільних тенденцій може виступати вербальна когнітивна перевантаженість змісту навчально-професійної діяльності студентів-гуманітаріїв, коли їх психіка не вже не має достатніх ресурсів для підтримки усестороннього, гармонійного функціонування креативної сфери суб'єкта у всьому розмаїтті форм та видів, і сфера образної креативності як нетипова та допоміжна для суб'єкта навчально-професійної діяльності гуманітарного профілю занепадає в першу чергу.

Література:

Везенкова О. Є. (2011) Психологічні особливості життєвих домагань майбутніх учителів: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Одеса. 23 с.

Гоцуляк Н.С. (2008) Психологічні умови розвитку професійної креативності викладача іноземної мови: автореф. дис... канд. психол. наук. 19.00.07. Хмельницький. 20 с.

Гриненко І.В. (2008) Педагогічні умови розвитку креативності майбутніх учителів гуманітарного профілю у процесі фахової підготовки: автореф. дис... канд. пед. наук. 13.00.04. Хмельницький. 20 с.

Єсіна Н. О. (2009) Формування творчих умінь майбутнього вчителя в інтелектуально-ігровій діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Харків. 24 с.

Остафійчук Т.В. (2007) Розвиток педагогічної креативності викладачів-лінгвістів засобами психологічного тренінгу: автореф. дис.... канд. психол. наук. 19.00.07. Івано-Франківськ. 20 с.

Саврасов М.В. (2021) Регулятивні чинники креативності суб'єкта навчально-професійної діяльності: дис....доктора психол. наук. 19.00.07. Одеса, 2021. 498 с.

Оригінальний рукопис отриманий 2 березня 2022 року

Стаття прийнята до друку 15 березня 2022 року